

Hanna Marczevska-Zagdańska
<https://orcid.org/0000-0003-3141-3716>
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN

Misja Elihu Roota do Rosji (maj–sierpień 1917). Oczekiwania *versus* rzeczywistość

Abstrakt: Zamiarem Autora artykułu jest nie tylko ukazanie samego procesu oraz okoliczności i celów misji Elihu Roota do Rosji w 1917 r., tj. w okresie po rewolucji lutowej/marcowej w Rosji, ale także wykazanie, czy amerykańskie cele – np. utrzymanie Rosji w bloku państw walczących – były w ogóle możliwe do zrealizowania. Root, były sekretarz stanu, były sekretarz wojny, laureat Pokojowej Nagrody Nobla, stojący na czele dyplomatycznej misji dobrej woli, został wysłany jako specjalny, oficjalny przedstawiciel prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona w celu nawiązania nowych relacji z Rządem Tymczasowym w Rosji, okazania sympatii dla rewolucji, dla rewolucyjnych przeobrażeń, aby zorientować się w potrzebach wojskowych, ekonomicznych, finansowych i żywnościowych. Nasuwa się kilka pytań: w jakim stopniu Amerykanie rozumieli rosyjską sytuację polityczną i społeczną? Co udało im się osiągnąć? Dlaczego misja zakończyła się niepowodzeniem? Jak była oceniana?

Słowa kluczowe: I wojna światowa, rewolucja lutowa/marcowa, Tymczasowy Rząd Rosji, Stany Zjednoczone, Rosja, Thomas Woodrow Wilson, Gieorgij Lwow, Elihu Root.

Abstract: The intention of this article's author is not only to describe the process and circumstances of creation and purposes of the Root mission to Russia in 1917, i.e., after the February/March Revolution, but also to show whether the American main goals, that is, "to keep Russia in the war", could be realised. Elihu Root, former Secretary of State, former Secretary of War, Nobel Peace Prize winner, headed that goodwill diplomatic mission as a special envoy of President Woodrow Wilson to establish an alliance with the new Provisional Government in Russia, to show American sympathy with the Russian Revolution, with the revolutionary transformation, to find out about Russian military and economics needs, financial and food requirement. Several questions arise: to what extent was the Russian political and public situation understood by the American Commission? What was the result achieved? Why did it end in failure? How was it appraised?

Keywords: World War I, February/March Revolution, Russian Provisional Government, the United States, Russia, Thomas Woodrow Wilson, Georgy Lvov, Elihu Root.

Wybuch rewolucji lutowej/marcowej w Rosji w trzecim roku I wojny światowej (23 II / 8 III 1917) obnażył ogrom społecznego niezadowolenia, frustracji i poczucia krzywdy. Ciężary wojny ponoszone przez naród w połączeniu z brakiem autorytetu władzy i głębokim kryzysem administracji oraz załamaniem gospodarki wpędzały miliony obywateli w nędzę i głód. Radykalizacja spauperyzowanych mas stanowiła podatny grunt do buntu w imię nowych idei czy nowego porządku społecznego. Hasła chleba, godziwego wynagrodzenia za pracę czy zakończenia wojny przeplatały się z żądaniem swobód obywatelskich, liberalizacji instytucji państwowych, szerszego wpływu na zarządzanie państwem.

Strajk w Zakładach Putiłowskich, w jednej z największych w imperium rosyjskim fabryk metalurgiczno-maszynowych, stanowił iskrę zapalną, sygnał dla pozostałych zakładów przemysłowych w Piotrogradzie do przyłączenia się do protestu. Wkrótce też tłumy (od 100 do 200 tys. osób) wyszły na ulice. Do ich stłumienia wysłani zostali żołnierze z rozkazem strzelania. Część z nich jednak przyłączyła się do strajkujących, umożliwiając po usunięciu posterunków prorządowych przejęcie większości budynków publicznych. Rozpoczął się okres anarchii i chaosu. 2/15 marca car Mikołaj II pod wpływem nacisków politycznych abdykował na rzecz młodszego brata wielkiego księcia Michaiła Aleksandrowicza. Ten, ze względu na rewolucyjną sytuację w kraju, korony nie przyjął, władzę zaś przekazał Komitetowi Tymczasowemu Dumy, przekształconemu wkrótce w Rząd Tymczasowy z księciem Gieorgijem Lwowem na czele.

Ambasador amerykański w Rosji David R. Francis¹, naoczny świadek rozgrywających się wydarzeń, w jednym z raportów do Departamentu Stanu tak opisywał rewoltę w Piotrogradzie:

Ruch rewolucyjny wywołany brakiem chleba oraz strajkami w zakładach przemysłowych poprzedzony licznymi rozruchami trwał przez cały zeszły tydzień [...]. Zamieszki wzmocnione były starciami ulicznymi między uzbrojonymi pułkami a lojalnymi oddziałami [...]. Demonstracje wkrótce przekształciły się w [ruch niezadowolonych] przeciw rządowi Imperium, policji, oficerom wojskowym i tym urzędnikom, którzy odmawiali uznania nowej władzy. Walki uliczne przyniosły stosunkowo niewielką liczbę ofiar... Wśród nich nie ma Amerykanów. Silny komitet Dumy.../ przejmując kontrolę. Miasto jest dziś spokojne, sytuacja opanowana².

¹ David Rowland Francis (1850–1927), od 1916 do 1919 ambasador amerykański przy czterech rządach rosyjskich: carskim, tymczasowym, bolszewickim i północnym. Nie był zawodowym dyplomatą, jego doświadczenie w sprawach rosyjskich w szczególności, a europejskich generalnie było niewielkie, co czasem mu wytykano, choć jak podkreślają niektórzy, nie odbiegało zasadniczo od wiedzy administracji Wilsona, V. Noskov, *David R. Francis, Ambassador to Four Russian Governments*, „Journal of Russian American Studies” 2018, t. II, nr 1, s. 44–62; H. Barnes, *Standing on a Volcano. The Life and Times of David Rowland Francis*, St. Louis 2001.

² Ambassador Francis to the Secretary of State, Petrograd, 17 III 1917, w: *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* [dalej: FRUS] 1917, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1926, s. 1205.

Dzień później z niekłamaniem podziwem dodawał: „Sześć ostatnich dni, między ostatnią niedzielą do teraz, były świadkami najbardziej zdumiewającej [*amazing*] rewolucji. Naród, liczący 200 milionów, żyjący pod rządami monarchii absolutnej od ponad tysiąca lat, dziś uwikłany w największą wojnę, jaka kiedykolwiek miała miejsce, potrafił zmusić swego władcę do abdykacji”³.

Nowa władza w Rosji, świadoma ciężaru ciężającej na niej odpowiedzialności, szczególnie na arenie międzynarodowej, w obliczu trwającej wojny światowej już w pierwszych dniach swych rządów – 18 marca – wystosowała pismo do aliantów podpisane przez nowego ministra spraw zagranicznych Pawła Milukowa. Jeden z egzemplarzy przesłany został do Waszyngtonu, jeszcze na ręce ostatniego carskiego ambasadora Gieorgija Bachmietiewa, z zobowiązaniem bezzwłocznego przekazania do Departamentu Stanu. Stany Zjednoczone co prawda dopiero 6 kwietnia 1917 r. wypowiedziały wojnę Niemcom, stając się oficjalną stroną konfliktu zbrojnego, jednakże już w lutym zerwały stosunki dyplomatyczne z Berlinem. Milukow w piśmie charakteryzował i opisywał pokrótce przebieg rewolucyjnych wydarzeń w Rosji, kładąc nacisk na formalne i legalne przejęcie władzy w wyniku abdykacji cara i jego książęcego brata. Składał też w imieniu swojego rządu solenne zapewnienie przestrzegania zaciągniętych przez władze carskie zobowiązań, umów i traktatów międzynarodowych. Odwoływał się do wspólnych demokratycznych zasad w respektowaniu praw narodów małych czy dużych i ich rozwoju⁴.

W odrębnym piśmie, równolegle przesłanym do Waszyngtonu, ambasador Francis przekonywał o społecznym autorytecie nowej rosyjskiej władzy oraz posłuchu w wojsku. Doradzał też jak najszybsze uznanie tymczasowego rządu księcia Lwowa przez administrację Thomasa Woodrowa Wilsona, traktując wyprzedzenie Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch w tym akcie za bardzo ważny, prestiżowy element⁵. Miało to, jak się wydaje, nie tylko świadczyć o pozycji USA na arenie międzynarodowej jako *primus inter pares*, ale też dowodzić szczególnych relacji amerykańsko-rosyjskich tak w przeszłości, jak i w teraźniejszości, akcentować wspólną tradycję przyjaźni i zrozumienia. Stany Zjednoczone jako pierwsze witające Rosję w gronie narodów demokratycznych – choć jeszcze wówczas nie była przesądzona forma ustrojowa państwa⁶ – zyskiwać miały nowego sojusznika *vis-à-vis* Wielkiej Brytanii

³ Ambassador Francis to the Secretary of State, Petrograd, 18 III 1917, w: FRUS 1917, t. 1, s. 1207.

⁴ Address by Paul N. Miliukov, Minister of Foreign Affairs, to the Representatives of the Allies, cabled to all Russian Diplomats abroad, 18 III 1917, w: *Russian-American Relations (march 1917 – march 1920). Documents and Papers*, red. C.K. Cumming, W. Petit, New York 1920, s. 2–4; The Russian Ambassador to the Secretary of State, Washington, 18 III 1917, [enclosure], w: FRUS 1917, t. 1, s. 1205–1207.

⁵ Ambassador Francis to the Secretary of State, Petrograd, 18 III 1917, w: FRUS 1917, t. 1, s. 1207–1208.

⁶ Rząd Tymczasowy w Rosji proklamował republikę dopiero 14 września 1917 r.

i Francji. Ameryka ów wyścig wygrała, ubiegając mocarstwa europejskie. Francis w opublikowanych kilka lat później wspomnieniach odnotował: „Istotne jest, tak to czuję, że w owym czasie nie w pełni dostrzeżono ważność i znaczenie amerykańskiego gestu”. Nie tylko bowiem, jego zdaniem, udzielone zostało moralne wsparcie demokratycznym władzom w Rosji, lecz co istotniejsze i bardziej dalekosiężne – ustawiło neutralne jeszcze Stany Zjednoczone w pozycji ułatwiającej i przyspieszającej amerykańskie przystąpienie do wojny⁷.

20 marca amerykański sekretarz stanu Robert Lansing upoważnił ambasadora Francis'a do zakomunikowania w bezpośredniej rozmowie z księciem Lwowem decyzji amerykańskiej o uznaniu Rządu Tymczasowego i kontynuowaniu stosunków dyplomatycznych. Uroczystość uznania *de iure* miała miejsce dwa dni później⁸. 48 godzin później Wielka Brytania, Francja i Włochy w analogicznych uroczystościach uznały *de iure* nowe władze w Rosji.

Prezydent Wilson spoglądał na rewolucję lutową w Rosji poprzez pryzmat rewolucji francuskiej i amerykańskiej, w wyniku których, jak uważał, krystalizowało się nowoczesne społeczeństwo demokratyczne. Traktując przeobrażenia w Rosji jako proces zbliżania się do modelu państw zachodnich, nie widział powodu do odmowy ich uznania. Choć zmiana władzy nastąpiła w wyniku rewolucji, to rząd wyłoniony został w sposób parlamentarny przez Dumę, a ogłoszony program reform zapowiadał głęboką przebudowę państwa na nowych, nowoczesnych zasadach⁹.

Amerykanie z ogromną aprobatą przyjęli ośmiopunktowy program ogłoszony już 16 marca przez władze tymczasowe, a zakładający: po pierwsze – powszechną amnestię bez względu na polityczne, religijne czy wojenne przekonania, po drugie – wolność słowa, prasy i zgromadzeń, po trzecie – zniesienie społecznych, religijnych i narodowych restrykcji, po czwarte – wybory do parlamentu przy uwzględnieniu powszechnego prawa wyborczego, po piąte – powołanie milicji obywatelskiej z szefem odpowiedzialnym przed rządem, co oznaczało likwidację zniechęconej Ochrazy, po szóste – wybory samorządowe, gminne, po siódme – pozostawienie w Piotrogradzie uzbrojonego

⁷ D.R. Francis, *Russia from the American Embassy. April, 1916 – November, 1918*, New York 1921, s. 94–95.

⁸ The Secretary of State to Ambassador Francis, Washington, 20 III 1917, Ambassador Francis to the Secretary of State, Petrograd, 22 III 1917, w: FRUS 1917, t. 1, s. 1208, 1211–1212; The Ambassador in Russia (Francis) to the Department of State, Petrograd, 22 III 1917, 4 p.m., 9, p.m., w: FRUS 1918, *Russia*, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1931, s. 12–13.

⁹ Szerzej: M.R. Cude, *Woodrow Wilson. The First World War and Modern Internationalism*, London–New York 2023; N. Saul, *War and Revolution. The United States and Russia 1914–1921*, Lawrence 2001; G. Schild, *Between Ideology and Realpolitik. Woodrow Wilson and the Russian Revolution, 1917–1921*, Westport 1995; R.H. Ferrell, *Woodrow Wilson and World War I, 1917–1921*, New York 1985; A.S. Link, *Woodrow Wilson. Revolution, War and Peace*, Arlington Heights 1979; J. Daniels, *The Wilson Era. Years of War and After, 1917–1923*, Westport [1974, c1946]; N.G. Levin, *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*, London–New York 1970.

rewolucyjnego wojska, po ósme – przy zachowaniu wojskowej dyscypliny zagwarantowanie żołnierzom wszelkich praw społecznych przysługujących pozostałym obywatelom¹⁰.

W Stanach Zjednoczonych za dobrą monetę przyjęto również deklarację Milukowa odnośnie do respektowania zobowiązań międzynarodowych, w tym, jak rozumiano, sojuszniczych – wojennych. Celem podstawowym i najważniejszym dla aliantów i USA był dalszy udział Rosji w działaniach zbrojnych na frontach. Utrata sojusznika mogłaby niebezpiecznie zachwiać układem sił między walczącymi, negatywnie wpłynąć na ostateczny wynik Wielkiej Wojny, a przede wszystkim zwiększyć ciężary wojenne pozostałych aliantów¹¹. Niepokój i obawy wzbudzały niejednokrotnie pojawiające się hasła rosyjskich rewolucjonistów szybkiego przywrócenia pokoju. Tych Amerykanów, którzy nie dowierzali nowej władzy rosyjskiej i których niepokoiła ewentualność podpisania przez Rosję separatystycznego pokoju, prezydent Wilson uspakajał w orędziu do Kongresu z 2 kwietnia 1917 r. w sprawie wypowiedzenia wojny Niemcom. Zapewniał, że naród rosyjski, choć gnębiony przez stulecia przez carski absolutyzm, w głębi serca zawsze podzielał demokratyczne ideały. I z taką samą determinacją jak obalił cara, podejmie walkę na rzecz wolności i sprawiedliwości na świecie¹².

Szczególne gratulacje i słowa solidarności dla odważnego narodu rosyjskiego przesłane zostały przez Amerykańską Federację Pracy w marcu i kwietniu 1917 r. W tekście zaczynającym się od słów: „cieszymy się razem z rosyjskimi robotnikami z nowo osiągniętej przez nich wolności”, wyrażona została nadzieja na utrzymanie osiągniętych już społecznych zdobyczy, na dalsze rozwiązywanie istniejących problemów, a nade wszystko pojawiło się życzenie stanowczości i energii w przeciwstawianiu się zewnętrznym zagrożeniom, obcej agresji¹³.

Rzeczywista sytuacja znacznie odbiegała jednak od oczekiwanej. Już 12 kwietnia sekretarz stanu Lansing donosił ambasadorowi amerykańskiemu w Rosji o informacjach potwierdzonych z wielu źródeł, a dotyczących planowanego spotkania niemieckich i rosyjskich socjalistów w celu przygotowania

¹⁰ Statement by the Provisional Government of Russia, 16 III 1917, w: *Russian-American Relations...*, s. 1–2; The Consul at Petrograd to the Secretary of State, Petrograd, 20 III 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 10–11.

¹¹ Ambasador USA w Rosji Francis pisał w lipcu 1916 w jednym z raportów do Departamentu Stanu: „In the meantime Russia is marshalling the largest army ever assembled. She had already called 16,100,000 men and in a call issued ten days ago increased this number by 2,500,000 making a total of 18,600,000 men. What an army!”, w: *FRUS 1914, Lansing Papers 1914–1920*, t. 2, red. J.S. Beddie, Washington 1940, s. 316.

¹² Necessity of War Against Germany, Address to Congress 2 IV 1917, w: *Selected Addresses and Public Papers of Woodrow Wilson*, red. A.B. Hart, New York 1918, s. 193–194.

¹³ The Secretary of State (Lansing) to the Ambassador of Russia (Francis), Washington, 3 IV 1917, [enclosure] Message from American Federation of Labor, Washington, 21 III, 2 IV 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 18.

warunków do zawarcia pokoju. Nakazywał Francisowi baczna obserwację rosyjskich kręgów rządowych. Jeszcze tego samego dnia do Departamentu Stanu spłynęły pierwsze informacje z rozpoczętej właśnie w Kopenhadze wspomnianej konferencji. Poseł amerykański w Danii Maurice Francis Egan przekazywał pierwsze omawiane propozycje: ewakuacji przez Niemców terytoriów północnej Francji i Belgii, pozostawienia Alzacji i Lotaryngii w granicach państwa niemieckiego, utworzenia bez prawa posiadania armii niepodległej Belgii oraz Polski, pozbawionej oprócz armii ziem zaboru pruskiego, a także przekazania Niemcom rosyjskich prowincji nadbałtyckich i utworzenia pod protektoratem Austrii królestwa Wielkiej Serbii, w skład którego wejść miały oprócz Serbii także Bośnia, Hercegowina i Czarnogóra¹⁴.

Również społeczność żydowska w USA, zaalarmowana niepokojącymi pogłoskami o ewentualności separatystycznego pokoju, wykazywała determinację w przeciwdziałaniu temu niebezpiecznemu zjawisku. Pod wpływem sugestii m.in. American Jewish Committee¹⁵, Lansing wystosował na ręce Milukowa telegram podpisany przez kilku znamienitych amerykańskich finansistów, biznesmenów i polityków pochodzenia żydowskiego: Louisa B. Marshalla¹⁶, Henry'ego Morgenthau Sr.¹⁷, Jacoba H. Schiffa¹⁸, Strausa¹⁹ i Juliusa Rosenwalda²⁰. W telegramie wyrażona została troska o losy współbraci żydowskich w Rosji narażonych w wyniku możliwości zawarcia odrębnych porozumień z Niemcami na jeszcze większą niż dotychczas społeczną degradację i powrót do życia pod autokratycznymi rządami. „Jesteśmy przekonani – deklarowano – że

¹⁴ The Secretary of State to the Ambassador of Russia (Francis), Washington, 12 IV 1917, The Minister in Denmark (Egan) to the Secretary of State, Copenhagen 11 IV (received 12 IV) 1917, w: FRUS 1917, *Supplement 2: The World War*, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1932, s. 19.

¹⁵ American Jewish Committee, jedna z najstarszych na terenie USA żydowskich organizacji, założona w 1906 r. na wieść o pogromie Żydów w Rosji, w celu ochrony bezpieczeństwa i dobrobytu ludności żydowskiej na całym świecie.

¹⁶ Louis B. Marshall (1856–1929), konstytucjonalista, prawnik korporacyjny, jeden z założycieli American Jewish Committee.

¹⁷ Henry Morgenthau senior (1856–1946), biznesmen i dyplomata, ojciec Henry'ego Morgenthau juniora (1891–1967), bliskiego współpracownika prezydenta Franklina D. Roosevelta. Henry Morgenthau senior, żydowski emigrant z Bawarii, pionier emancypacji Żydów w USA, dorobił się fortuny na handlu nieruchomościami w Nowym Yorku oraz jako inwestor na giełdzie. Popierał prezydenturę Woodrowa Wilsona, wspierał finansowo demokratów, stając na czele ich komitetu wyborczego.

¹⁸ Jacob H. Schiff (1847–1920), finansista, biznesmen, filantrop, dyrektor m.in. National City Bank of New York, Equitable Life Insurance Company czy Wells Fargo & Company.

¹⁹ Oscar Solomon Straus (1850–1926), polityk i dyplomata, pierwszy żydowski członek gabinetu USA na stanowisku sekretarza handlu i pracy (1906–1909), trzykrotny emisariusz do Turcji (1887–1889, 1898–1900, 1909–1910), współzałożyciel American Jewish Committee, doradca Wilsona.

²⁰ Julius Rosenwald (1862–1932), biznesmen i filantrop, współwłaściciel znanej sieci sklepów Sears, Roebuck and Company, założyciel fundacji o nazwie Rosenwald Fund.

rosyjscy Żydzi są gotowi do jeszcze większych poświęceń na rzecz poparcia demokratycznego rządu jako jedynej przyszłości dla Rosji i całego jej społeczeństwa”. W odpowiedzi Rząd Tymczasowy, doceniając słowa sympatii i aprobaty sygnatariuszy dla przeobrażeń demokratycznych w Rosji, dla idei wolności, równości i braterstwa dementował, by jakakolwiek rosyjska partia bez względu na swój program rozważała ewentualność separatystycznego pokoju z agresorem²¹.

Pogłoski o możliwości podpisania takiego pokoju przez rewolucyjną Rosję dementował także Milukow w bezpośredniej rozmowie z Francisem, konstatując: „Socjaliści nigdy tego nie sugerowali, lecz jedynie najbardziej radykalne odłamy broniące ruchów rewolucyjnych w monarchiach centralnych dopuszczały po obaleniu tamże monarchistycznych rządów negocjowanie uniwersalnego, socjalistycznego pokoju”²². Inni rosyjscy rozmówcy amerykańskiego ambasadora nie tylko protestowali przeciwko tak niesprawiedliwym, jak mówili, posądzeniom, lecz oburzeni traktowali owe insynuacje jako godzące w rosyjski honor. Za nierozsądne, nielogiczne i niesprawiedliwe uznawali wątplenie w szczerość rosyjskich intencji. Przekonywali też, że odrębne układy z nieprzyjacielem stanowiłyby zaprzepaszczenie zdobyczy rewolucyjnych, z tak wielkim poświęceniem zdobytych²³.

Amerykański establishment jednak, nie do końca przekonany i uspokojony ogólnikowością zapewnień, przy każdej nadarzającej się okazji wyrażał swój niepokój. Tak było w przypadku amerykańsko-rosyjskiego spotkania w Dumie pod koniec kwietnia 1917 r., gdy ambasador Francis po raz kolejny nie krył lęku Amerykanów przed jednostronnym zakończeniem wojny ze strony Rosjan i ponownie spotkał się z protestem wobec tak bezzasadnych – jak to określono – opinii²⁴.

W trosce o utrzymanie rosyjskich władz w bloku państw sojuszniczych, Stany Zjednoczone podjęły kilka działań mających na celu wsparcie i wzmocnienie zarówno Rządu Tymczasowego, jak i rosyjskiej gospodarki. Pierwszym krokiem było udzielanie kredytów i pożyczek. Już 3 maja przyznano 100 mln dolarów, następnie 4 lipca 75 mln, 10 sierpnia – kolejne 100 mln, a 30 września 50 mln. Następną transza opiewająca na kwotę 125 mln dolarów została anulowana po dojściu bolszewików do władzy²⁵.

²¹ The Secretary of State to the Ambassador in Russia (Francis), Washington, 16 IV 1917, The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 25 IV 1917, w: *FRUS 1917, Supplement 2*, t. 1, s. 25, 39.

²² The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 14 IV 1917, w: *ibidem*, s. 23.

²³ The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 21 IV 1917, w: *ibidem*, s. 35–37.

²⁴ The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 24 IV 1917, w: *ibidem*, s. 38.

²⁵ American Loans and Credits to Russia, w: *The Russian Provisional Government 1917. Documents*, t. 1, red. R.P. Browder, A.F. Kerensky, Stanford 1961, dok. 451, s. 502.

Kolejnym krokiem administracji Wilsona było wysyłanie do Rosji amerykańskich dyplomatów, biznesmenów i specjalistów. Już w połowie kwietnia sekretarz stanu Lansing sugerował prezydentowi wydelegowanie kilkuosobowego komitetu mającego na celu przede wszystkim, jak uzasadniał, przeciwdziałanie porozumieniu niemieckich i rosyjskich socjalistów w sprawie odrębnego zawieszenia broni. Prezydent, przekonywany z wielu różnych stron, uznając propozycję za dobrą, pożyteczną i niecierpiącą zwłoki, wyraził zgodę. Przystąpiono zatem do kompletowania składu osobowego. Kandydatów miała wyróżniać dyskrecja, szerokie horyzonty, głębokie zrozumienie przeobrażeń w Rosji, niekoniecznie partyjna przynależność do demokratów, ale nade wszystko umiejętność dialogu i elastycznej komunikacji z Rosjanami²⁶.

Ostateczną listę, po wielu przeróbkach i modyfikacjach Departament Stanu ogłosił 11 maja. Na czele misji stanął Elihu Root²⁷, ceniony, szanowany i zasłużony polityk, republikanin, dyplomata, prawnik, sekretarz wojny w latach 1899–1904, sekretarz stanu 1905–1909, senator 1909–1915, laureat Pokojowej Nagrody Nobla w 1912 r.²⁸ Towarzyszyli mu: Charles R. Crane – chicagowski przemysłowiec, biznesmen, poseł w Chinach za prezydentury Williama Howarda Tafta, sympatyk narodowych ruchów słowiańskich, przyjaciel Tomáša Garrigue Masaryka późniejszego prezydenta Czechosłowacji, John R. Mott – sekretarz generalny Young Men's Christian Association (YMCA), Cyrus H. McCormick – prezes International Harvester Corporation, zajmującej się produkcją maszyn i urządzeń rolniczych, Samuel R. Bertron – nowojorski bankier, James Duncan – drugi wiceprzewodniczący Amerykańskiej Federacji Pracy (American Federation of Labor), Charles

²⁶ The Secretary of State to President Wilson, Washington, 11 IV, 12 IV 1917, President Wilson to the Secretary of State, Washington, 12 IV, 19 IV 1917, w: FRUS 1914, *Lansing Papers 1914–1920*, t. 2, s. 325.

²⁷ Elihu Root (1845–1937), w latach 1883–1885 prokurator okręgowy w Nowym Jorku, za prezydentury Williama McKinleya i Theodore'a Roosevelta przyczynił się do podporządkowania Filipin i Kuby, z Japonią zawarł porozumienie w sprawie polityki „otwartych drzwi” wobec Chin, brał udział w negocjacjach w Ameryce Południowej w sprawie m.in. budowy Kanału Panamskiego, od 1910 członek Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, w latach 1910–1925 pierwszy prezes fundacji Carnegiego na rzecz pokoju międzynarodowego (Carnegie Endowment for International Peace). W latach 1921–1922 uczestnik konferencji waszyngtońskiej.

²⁸ Dziś Root jest prawie zapomnianym politykiem i dyplomata. Poza kilkoma cząstkowymi opracowaniami nie istnieje współczesna, naukowa, pełna biografia. Najstarsze opracowanie – P.C. Jessup, *Elihu Root*, t. 2: *1905–1937*, New York 1938 – wyszło spod pióra profesora prawa międzynarodowego zaprzyjaźnionego z Rootem. Trochę nowsza jest publikacja R.W. Leopold, *Elihu Root and the Conservative Tradition*, Boston 1954. Prace: *The American Secretaries of State and their Diplomacy*, t. 1–10, red. S.F. Bemis, New York 1927–1929 [życiorys Roota w t. 9] i F.H. Law, *Modern Great Americans. Short Biographies of Twenty Great Americans of Modern Times who Won Wide Recognition for Achievements in Various Types of Activity*, Free Port 1969 [reprint z 1926] zamieszczają życiorys Roota wśród wielu innych postaci.

Edward Russell – dziennikarz specjalizujący się w problematyce socjalistycznej, generał major Hugh L. Scott – szef sztabu Armii Stanów Zjednoczonych, kontradmirał James H. Glennon – ekspert do spraw uzbrojenia Amerykańskiej Marynarki oraz pułkownik William V. Judson – attaché wojskowy. Ważną uzupełniającą, bardzo dużą, bo liczącą nawet do stu osób grupę stanowili adiutanci, asystenci, sekretarze, tłumacze, stenografisci, prawnicy²⁹.

Wybór Roota na przewodniczącego wywołał, i nadal wywołuje, sporo emocji, dyskusji, kontrowersji i spekulacji. Jego kandydatura, odzwierciedlająca wiele sprzeczności, nie mogła zadowolić wszystkich w pełni, niektórych zadziwiała, niektórych oburzała. Jako polityk niepiastujący żadnych oficjalnych funkcji w administracji Wilsona, Root reprezentował rząd w oficjalnych rozmowach bilateralnych z przedstawicielami innego państwa, jako outsider otrzymał status dyplomaty, jako republikanin reprezentował demokratów, jako konserwatysta związany z Wall Street prowadził rozmowy z socjalistami zasiadającymi w Rządzie Tymczasowym rewolucyjnej Rosji. W efekcie kandydatura Roota szybko została oprotestowana. Sprzeciwiali się jej niezadowoleni socjaliści, skutkiem czego było włączenie do składu delegacji socjalisty Russella³⁰. Protestowały środowiska żydowskie³¹, zarzucające niewystarczającą dbałość o ich interesy, zwłaszcza w kontekście wcześniejszych pogromów Żydów na terenie Rosji. Protestowali zwolennicy Theodore’a Roosevelta, udowadniający, że ich kandydat – były prezydent i pierwszy Amerykanin z Pokojową Nagrodą Nobla w 1906 r. za doprowadzenie do zakończenia wojny rosyjsko-japońskiej, ma lepsze kompetencje i bardziej nadaje się do mediacji z Rosjanami. Ze względu jednak na osobiste animozje prezydent Wilson nie brał pod uwagę tej propozycji.

Atutem Elihu Roota było nazwisko i ugruntowana pozycja na arenie międzynarodowej. Miało to przekonać Rosjan o poważnym traktowaniu i odpowiedzialnym podejściu do trudnych i złożonych wzajemnych problemów. Miało być gestem zjednującym przychylność rosyjskich rozmówców. Nie bez znaczenia przy wyborze było życzliwe poparcie sekretarza skarbu Williama McAdoo³² oraz chęć prezydenta Wilsona okazania wdzięczności za wspieranie przez Roota kampanii prezydenckiej oraz wysiłki na rzecz przyłączenia się USA do

²⁹ President Wilson to the Secretary of State, Washington, 19 IV 1917, w: *FRUS 1914, Lansing Papers 1914–1920*, t. 2, s. 327; The Secretary of State to the Ambassador in Russia (Francis), Washington, 11 V, 16 V 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 109–110.

³⁰ Charles E. Russell za udział w misji Roota i „bratanie się” z kapitalistami został wykluczony z amerykańskiej partii socjalistycznej, do której należał od 1908 r.

³¹ C.H. Hopkins, J.W. Long, *American Jews and the Root Mission to Russia in 1917. Some New Evidence*, „America Jewish History” 1980, t. LXIX, nr 3, s. 342–354; Z. Szajkowski, *Jews and the Elihu Root Mission to Russia. 1917*, „Proceedings of the American Academy for Jewish Research” 1969, t. XXXVII, s. 57–116.

³² Co ciekawe, sam McAdoo był kandydatem proponowanym przez Edwarda M. House’a na to stanowisko, From Edward Mandell House, New York, 13 IV 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson*, t. 42, red. A.S. Link, Princeton 1983, s. 58.

wojny. Co bardziej złośliwi (np. pułkownik Bentley Mott) twierdzili natomiast, że była to forma pozbycia się ważnego, zasłużonego, choć niewygodnego dla demokratów polityka republikanów. Do listy tej można dodać jeszcze jeden argument. W razie fiaska rozmów, odium porażki rozkładało się na wiele stron, uwalniając administrację Wilsona od jednostronnej odpowiedzialności.

Z dużą rezerwą zarówno do wyboru Roota, jak i idei odrębnej misji podchodził ambasador w Rosji Francis. Uważał, że w sprawach rosyjskich najlepiej zorientowani są pracownicy ambasady, odpowiednio przygotowani do rozmów, znający realia polityczne oraz rosyjskiego „ducha”. Pozostawiony nieco na uboczu głównych prac misji, angażował się minimalnie, jedynie z kurtuazyjnego obowiązku ambasadora. W swoich zaś wspomnieniach na zaledwie dwóch stronicach wzmiankował o pobycie amerykańskiej delegacji. „Kiedy członkowie komisji przybyli do Piotrogradu – pisał – przywitałem ich na dworcu i eskortowałem do Pałacu Zimowego, gdzie byli zakwaterowani”. Towarzyszył też komisji podczas spotkania z członkami Rządu Tymczasowego, dokonując prezentacji amerykańskiej delegacji oraz asystował komisji podczas licznych bankietów czy przyjęć³³.

Rabin Stephen Samuel Wise, nie odmawiając Rootowi jego dotychczasowych zasług, wprost jednak pytał prezydenta Wilsona w liście z 24 kwietnia o przyczyny powierzenia tak prestiżowego zadania osobie reprezentującej odmienne od administracji poglądy, sposób myślenia i zapatrywania. „Szczepnie mówiąc – pisał rabin – nie wierzę, że poważnie rozpatrujesz nominację Roota na to stanowisko”³⁴.

Bez entuzjazmu do misji podszedł, podobno, również sam Elihu Root. Według słów jego biografa Philipa Jessupa, mimo niechęci do Wilsona przyjął propozycję na znak lojalności wobec amerykańskiej administracji w czasach wojennych. „Nie potrzebna nam jest żadna oficjalna koalicja” – twierdził Root. A do swego przyjaciela Williama Tafta, byłego prezydenta USA, pisał 30 kwietnia: „Nie wyobrażasz sobie jak nie cierpię tego zadania, ale to jest tak, jak z naszymi chłopcami idącymi na wojnę: ta kwestia nie podlega dyskusji”³⁵. *Ex post* te zgrabne wyjaśnienia brzmią jak próba usprawiedliwienia uczestnictwa w chybionym przedsięwzięciu.

Równolegle z formowaniem składu osobowego komisji, z Departamentu Stanu do Piotrogradu wysłane zostało zapytanie o stanowisko rosyjskich władz tymczasowych. Ambasador Francis po przeprowadzeniu bezpośredniej rozmowy z Milukowem informował Waszyngton o przychylnym, akceptującym stanowisku rządu rosyjskiego i uzyskanych zapewnieniach braku jakichkolwiek przeszkód. Ze swojej jednak strony zalecał dużą ostrożność

³³ P.C. Jessup, op. cit., s. 354–356; D.R. Francis, op. cit., s. 128–129.

³⁴ From Stephen Samuel Wise, New York, 24 IV 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson*..., t. 42, s. 124–125.

³⁵ P.C. Jessup, op. cit., s. 356.

i rozwagę w działaniach amerykańskiej komisji w obliczu niezmiernie trudnej, złożonej, delikatnej i niestabilnej sytuacji wewnętrznej Rosji. Zwracał uwagę na tymczasowy charakter władz i zbliżające się wybory parlamentarne oraz przestrzegał przed wikłaniem się w polityczne dysputy między różnymi ugrupowaniami, stronnictwami czy blokami. Jako przykład podawał rozbieżności zdań między Milukowem i Michailem Rodzianko, przewodniczącym Dumy, początkowo zwolennikami monarchii konstytucyjnej, a Aleksandrem Kiereńskim od początku zadeklarowanym zwolennikiem republiki. „Proszę nie traktować mnie jako przeciwnika takiej komisji – zapewniał Francis. – Przy zachowaniu odpowiedniej ostrożności efekty jej pracy mogą przynieść wymierne korzyści”³⁶.

W trosce zatem o stworzenie już na starcie przyjaznego klimatu amerykańsko-rosyjskich spotkań i rozmów sekretarz stanu Lansing, na polecenie Wilsona, instruował ambasadora Francis, aby w rozmowach z rosyjskimi przedstawicielami podkreślał wyjątkowy i szczególny charakter planowanej misji amerykańskiej, misji przyjaźni i dobrej woli, misji unikatowej, jedynej w swoim rodzaju, wysłanej wyłącznie do Rosji. Celem miało być wypracowanie wspólnych działań na rzecz walki z niemieckim militaryzmem, politycznym i ekonomicznym ekspansjonizmem w imię wolności i demokracji³⁷.

Dla wzmocnienia przekazu prezydent Wilson 26 maja (już po wyruszeniu misji) wystosował oficjalną notę do Rządu Tymczasowego, w której nakreślał wspólny cel. Zaczynała się od słów:

W obliczu zbliżającej się wizyty delegacji amerykańskiej w Rosji dla wyrażenia głębokiej przyjaźni narodu amerykańskiego wobec narodu rosyjskiego i przedyskutowania najbardziej praktycznych środków wzajemnej współpracy w prowadzeniu obecnej walki w imię wolności wszystkich na świecie na drodze do spełnienia wspólnych dążeń, pragnę jeszcze raz naświetlić cele, którymi kierowały się Stany Zjednoczone w przystąpieniu do wojny³⁸.

Podkreślił, że Stany Zjednoczone nie włączyły się do wojny w poszukiwaniu profitów materialnych czy splendoru i sławy, ani z żadnych innych egoistycznych pobudek. Zaznaczył, że Amerykanie przyłączyli się do walki przeciwko zapędom imperialnego rządu niemieckiego, który próbując rozciągnąć swoją władzę od Berlina do Bagdadu i dalej, zagraża pokojowi na świecie, demokracji i liberalizmowi. Apelowal nie tylko o zastopowanie germańskiego ekspansjonizmu, ale i o tworzenie systemu zabezpieczeń przed wybuchem

³⁶ The Secretary of State to the Ambassador in Russia (Francis), Washington, 14 IV 1917, The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 19 IV 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 107–108.

³⁷ To Robert Lansing, White House, 22 V 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson...*, t. 42, s. 368–369.

³⁸ Note from the President Wilson to the Russian Government, Washington, 26 V 1917, w: *Russian-American Relations...*, s. 23–25.

kolejnej wojny. Zapewniał, że nie ma mowy o powrocie do *status quo ante* sankcjonującego niemiecką dominację, ani o zmianach terytorialnych wbrew woli i dążeniom ich mieszkańców. Deklarował samostanowienie narodów, wolność ludów w wyborze kierunków rozwoju. Obiecywał odszkodowania pokrywające rzeczywiste zniszczenia oraz prawo niepodlegające dowolnym zmianom. Na zakończenie podkreślił: „jeżeli będziemy wspólnie działać, zwycięstwo jest pewne i wolność w wyniku tego zwycięstwa zostanie zabezpieczona”³⁹.

Misja rozpoczęła się 14 maja od spotkania w Departamencie Stanu, uzyskania ostatnich instrukcji od Roberta Lansinga i poczynienia końcowych ustaleń. Podróż do Piotrogradu trwała niezmiernie długo, prawie miesiąc, tj. do 13 czerwca. Była męcząca, wyczerpująca, przebiegała etapami i różnymi środkami lokomocji. Pierwszy odcinek trasy wiódł koleją z Waszyngtonu do portu w Seattle, następnie drogą morską na pokładzie krążownika posiłkowego USS Buffalo do Władywostoku. Podczas rejsu dyskutowano o sytuacji w Rosji, wymieniano się obserwacjami i wiedzą, przygotowywano szczegółowe plany spotkań i rozmów indywidualnych. Ogólnie panowała atmosfera entuzjazmu, optymizmu, poczucia uczestniczenia w wielkim historycznym wydarzeniu⁴⁰. We Władywostoku, 3 czerwca, rozpoczął się kolejny etap podróży Koleją Wschodniocihńską przez Harbin, Czytę, Krasnojarsk i Jekaterynburg. Do dyspozycji dostojnych gości oddano luksusowy, pełen przepychu pociąg, należący do niedawna do cara Mikołaja II. Serwowano równie luksusowe i wykwintne dania (szampan, kawior, kraby). W trakcie postojów, witani przez miejscową ludność, członkowie misji mieli możliwość pierwszych i praktycznie jedynek kontaktów z mieszkańcami oraz do mniej formalnych przemówień.

Ze względu na ważność spotkań, postoje zwłaszcza w dwóch miejscowościach warte są odnotowania, tj. we Władywostoku i Harbinie. We Władywostoku odbyło się nieformalne powitanie amerykańskiej delegacji na ziemi rosyjskiej. Oprócz pracowników ambasady amerykańskiej – konsula i attaché wojskowego, niższych rangą urzędników rosyjskiego rządu, obecni byli także dowódca floty rosyjskiej stacjonującej w tym rejonie oraz dowódca rosyjskiego garnizonu i lokalni przedstawiciele Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich. Tu też dołączył do misji liczny amerykański personel doradczo-techniczny⁴¹. W tym samym czasie we Władywostoku przebywał Boris

³⁹ Prace merytoryczne i redakcyjne nad tekstem noty przebiegały już od połowy maja, From Robert Lansing with Enclosures, Washington, 17 V 1917, To the Provisional Government of Russia (no distribution), Washington, 22 V 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson*..., t. 42, s. 318–320, 365–367.

⁴⁰ Alton E. Ingram szczegółowo opisuje formy spędzania czasu delegacji w czasie podróży: „The Root Mission to Russia, 1917”, [praca doktorska], Louisiana State University Scholary Repository 1970.

⁴¹ *Report of the Special Diplomatic Mission to Russia to the Secretary of State* (Root, Scott, Bertron, Duncan, Russel, Mott, McCormick, Glennon), VIII 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 132–134.

Bachmietiew, udający się w przeciwnym kierunku, do USA, jako nowo mianowany ambasador Rosji. Jest jednakże mało prawdopodobne, że doszło do spotkania Roota z Bachmietiewem, mimo że przebywali w tym samym miejscu.

We Władywostoku amerykańska komisja mogła pierwszy raz osobiście obserwować wojenno-rewolucyjną rzeczywistość Rosji.

Stało się jasne – czytamy w raporcie końcowym komisji – że Rząd Tymczasowy, ustanowiony w Piotrogradzie w wyniku zrzucenia autokracji w marcu 1917 r., nie ma żadnych sukcesów w centralizowaniu władzy na terenie kraju w obliczu rozbudowanej starej biurokracji, w obliczu postępującej rewolucyjnej decentralizacji. Władywostok znajduje się pod kontrolą nie reprezentantów Rządu Rosji, a komitetu wyłonionego przez miejscową ludność. Liczne oddziały wojskowe stacjonujące w mieście nie są dowodzone przez ich własnych dowódców ani Ministerstwo Wojny w Piotrogradzie, lecz przez komitety wybrane przez [niższych] wojskowych. [...] Nowa interpretacja ustanowionej nowej wolności [*new found freedom*], zakłada, że każdy indywidualnie robi co tylko zapragnie, wolny od wszelkiej kontroli⁴².

Brak dyscypliny wojskowej, snujący się po ulicach wynędzniali żołnierze, przeludnienie, brak odpowiednich warunków bytowych, wszechobecny, źle zmagazynowany sprzęt wojenny dopełniały ten dość zaskakujący dla Amerykanów obraz.

Drugim ważnym miejscem przystankowym delegacji amerykańskiej był Harbin⁴³ w Mandżurii. Leżąca w Chinach na trasie Kolei Wschodniochińskiej miejscowość od jej założenia w 1897 r. pomyślana była wpierw jako baza

⁴² Ibidem, s. 132.

⁴³ Harbin uchodził w tym czasie za „polskie miasto”. Przekształcony z wioski rybackiej, zaprojektowany przez inżyniera Adama Szydłowskiego, formalnie carskiego urzędnika, oraz przez innych polskich techników: Raweńskiego, Wysockiego i Pawlewskiego. Polacy, przybywający zarówno z centralnej Rosji, jak i Syberii odegrali ogromną rolę zarówno przy budowie samej kolei, jak w rozwoju miasta. Szacuje się, że na przełomie XIX i XX w. miasto zamieszkiwało 10 tys. Polaków na 100 tys. mieszkańców, wśród których byli też Gruzini, Ormianie, Litwini, Estończycy, Grecy, Turcy i Mongołowie. W mieście działały polskie szkoły (w tym gimnazjum misji katolickiej im. Henryka Sienkiewicza), wychodziła polskojęzyczna prasa, stanął polski kościół św. Stanisława, działały: Stowarzyszenie „Polska Gospoda”, Drużyna Harcerska oraz Związek Młodzieży Polskiej. Stanisław Gabriel był przez wiele lat dyrektorem Banku Rosyjsko-Chińskiego oraz przez pewien czas burmistrzem miasta, Władysław Kowalski – zwany „królem Mandżurii” – właścicielem tartaku i fabryki sklejk, Jan Wróblewski – założycielem działającego do dziś (!) browaru. Stanisław Kierbedź młodszy, bratanek słynnego polskiego budowniczego mostów kratownicowych Stanisława Kierbedzia, brał udział w budowie mostu przez rzekę Sungari w Harbinie. Most stanowił integralną część Kolei Wschodniochińskiej. W 1917 r. członkowie misji Roota musieli przejeżdżać przez ów most, choć zapewne nie zdawali sobie sprawy ani z jego historii, ani z historii miasta. Most stoi do dziś i choć jest wyłączony z ruchu transportowego (obok pobudowany został nowy, nowoczesny) stanowi niezwykłą atrakcję turystyczną w sześciomilionowej aglomeracji, A. Giza, *Polacy z Mandżurii. Dzieje polskiej kolonii w Harbinie w latach 1895–1966*, Kraków 2019; M. Kałuski, *Polacy w Chinach*, Warszawa 2001; M. Cabanowski, *Tajemnice Mandżurii. Polacy w Harbinie*, Warszawa 1993.

budowy tejże linii kolejowej, a następnie ważna centralna stacja. Komisja Roota po przekroczeniu granicy rosyjsko-chińskiej potraktowana została jako oficjalna zagraniczna delegacja, reprezentująca administrację Wilsona, i przywitana z należnymi honorami. Do Harbinu przybył zatem przedstawiciel rządu chińskiego Wan Lin-goh, który w imieniu ministra spraw zagranicznych Wu Ting-fanga, jednocześnie pełniącego funkcję premiera, przekazał list zawierający formalne zaproszenie misji Roota do Pekinu (wizyta miała nastąpić w drodze powrotnej z Rosji)⁴⁴. Przydzielona została również specjalna chińska asysta odprowadzająca szacownych gości do granicy chińsko-rosyjskiej. Wśród witających nie zabrakło chińskich i rosyjskich przedstawicieli z zarządu kolei, łącznie z generałem Dmitrijem Horvatem⁴⁵.

W Harbinie doszło też do spotkania Roota z Johnem F. Stevensenem⁴⁶, stojącym na czele odrębnej amerykańskiej misji do spraw kolejnictwa, która wyruszyła do Rosji kilka dni wcześniej. Spotkanie warte jest uwagi, jako że obaj panowie, z konieczności współpracujący, nie przepadali za sobą. Pierwotnie Stevens miał wejść w skład komisji Roota jako znawca odpowiedzialny za kwestie kolejnictwa. Uznając jednak swą działalność za zbyt ważną, kluczową, rozległą i złożoną, Stevens doprowadził do rozłamu i utworzenia samodzielnej misji ekspertów z dziedziny transportu kolejowego⁴⁷. Root z kolei traktował cały transport, nie wyłączając kolei, za istotę i klucz do zrozumienia i rozwiązywania palących problemów gospodarczych Rosji, które w całości miały mu podlegać. W tej rywalizacji przewagą Roota było uzyskanie dla swojej misji statusu dyplomatycznego przy odmowie dla starającego się o ten sam status Stevensa. Dwie amerykańskie misje dyplomatyczne w Rosji w tym samym czasie uznano w Departamencie Stanu za wprowadzające rosyjskich gospodarzy w zakłopotanie i dezorientację.

13 czerwca 1917 r. pociąg z członkami misji Roota wjechał na dworzec w Piotrogradzie. Na peronie komitet powitalny tworzyli m.in. rosyjski minister spraw zagranicznych Michaił Tereszczenko, ambasador amerykański Francis oraz korpus dyplomatyczny. Po kurtuazyjnych krótkich przemówieniach goście zostali odwiezieni limuzynami do Pałacu Zimowego, gdzie zostali zakwaterowani. „Komisja przybyła. Wszystko w porządku” telegrafował Francis do Departamentu Stanu⁴⁸. Następnego dnia w gabinecie ministra Tereszczenki odbyło się pierwsze formalne spotkanie komisji Roota w pełnym składzie. Prezentacji dokonał ambasador Francis. Ustalony też został harmonogram prac na najbliższe dni.

⁴⁴ Podobne zaproszenie wyszło później także od władz Japonii.

⁴⁵ *Report of the Special Diplomatic Mission to Russia to the Secretary of State...*, s. 132–133.

⁴⁶ John F. Stevens (1853–1943), inżynier, główny budowniczy linii kolejowej w USA tzw. Great Northern Railway oraz Kanału Panamskiego.

⁴⁷ Stevens Shifted from Root Mission to Railroad Commission, „New York Times”, 4 V 1917, s. 7.

⁴⁸ The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 13 VI 1917, 14 IV 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 116.

15 czerwca w siedzibie Rządu Tymczasowego w Pałacu Maryjskim miało miejsce bezprecedensowe wydarzenie – spotkanie członków amerykańskiej delegacji z całym gabinetem ministrów rosyjskiego rządu z księciem Lwowem na czele. Elihu Root wygłosił wówczas swoje najważniejsze oficjalne przemówienie. Zaznaczając, że występuje w imieniu administracji amerykańskiej oraz samego prezydenta Wilsona, od którego otrzymał bezpośrednie instrukcje, wyraził satysfakcję z zachodzących w Rosji przeobrażeń, deklarował przyjaźń i sympatię Ameryki, wyrażał wiarę w samoświadomość, samokontrolę i szlachetny idealizm Rosjan, obiecywał traktowanie spraw rosyjskich całościowo, nie poprzez pryzmat poszczególnych partii. Cel misji sformułował jako rozeznanie w rosyjskich potrzebach wraz z określeniem charakteru i wielkości pomocy amerykańskiej. Posługiwał się cytataми z kwietniowego przemówienia Wilsona do Kongresu o wypowiedzeniu wojny Niemcom oraz majowej odezwie prezydenta do Rosjan. Eksponował zagrożenia płynące ze strony germańskiego imperializmu i nawoływał do zjednoczenia się całego świata liberalnego i demokratycznego. Apelowal o wspólne kontynuowanie walki. „Modlimy się za was i wierzymy, że pokonacie wszelkie trudności i kłopoty” – kończył⁴⁹.

Tereszczenko, przemawiający jako drugi, w imieniu księcia Lwowa wyraził radość z powodu spotkania najstarszej demokracji (amerykańskiej) z najmłodszą (rosyjską), nawiązał do wspólnych korzeni rewolucyjnych, przywołując amerykańską deklarację o niepodległości z 1776 r. i z satysfakcją odnotował przyłączenie się Stanów Zjednoczonych do Wielkiej Wojny. Konstatował, że przed narodem rosyjskim stoi poważne zadanie uspokojenia oraz wdrożenia i umocnienia zasad demokratycznych wewnątrz kraju. Zapewniał, że naród rosyjski nie dąży do podbojów i dominacji na świecie, i mocno akcentował, że wszelkie zmiany w rosyjskiej polityce międzynarodowej mogą wpływać jedynie z zasad rewolucji. Równoległe co prawda stwierdzał: „stoimy razem i działamy wspólnie w dążeniach w czasie wojny i pokoju, który po niej nastąpi”, to jednak słabo wybrzmiało jako deklaracja dalszego prowadzenia wojny⁵⁰.

Choć przemówienie Tereszczenki przepełnione było symbolami, pozytywnymi wzorcami i grzecznościowymi zwrotami, to nie zawierało tak wyczerkiwanej przez administrację Wilsona twardej i jednoznacznej deklaracji kontynuowania działań militarnych. Pod tym względem było rozczarowujące.

Następny okres – bardzo dla misji pracowity, z mocno napiętym harmonogramem, trwający od 15 czerwca do momentu wyjazdu 9 lipca – charakteryzowały indywidualne rozmowy z poszczególnymi ministrami w rządzie,

⁴⁹ Address by Elihu Root to the Council of Ministers, Petrograd, 15 VI 1917, w: *America's Message to the Russian People. Addresses by the Members of the Special Diplomatic Mission of the United States to Russia in the Year 1917*, Boston 1918, s. 13–16.

⁵⁰ The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 18 VI 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 122–124.

serie spotkań z wojskowymi, bankierami, finansistami, towarzystwami, organizacjami robotniczymi i ziemskimi, przedstawicielami Kościoła, dziennikarzami. Każdy z członków delegacji miał przydzielony swój zakres prac. I tak w sprawach finansów, pożyczek i kredytów, wzmocnienia rubla rozmowy z ministrem finansów Andriejem Szingariowem prowadzili McCormick i Bertron. Oni też kontaktowali się z ministrem aprowizacji Aleksiejem Pieszechonowem oraz z Ministerstwem Handlu i Przemysłu podlegającym Aleksandrowi Konowałowowi. Duncan pozostający w kontakcie z ministrem pracy Matwiejem Skobieliem miał za zadanie przekonanie pracowników i robotników do bardziej konserwatywnego podejścia do pracodawcy, poruszał zagadnienia ruchu kobiet, pracy dzieci, edukacji i prawa do strajku. Uczestniczył w spotkaniach związkowych⁵¹.

Russell, odpowiedzialny za kontakty z rosyjskimi socjalistami, po wielu zabiegach i usilnych staraniach uzyskał zaproszenie do udziału w odbywającym się w Piotrogradzie Pierwszym Wszechrosyjskim Zjeździe Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich (16 VI – 7 VII 1917). Zabierając głos w trakcie obrad, przekazał pozdrowienia od socjalistów amerykańskich, a następnie przekonywał zgromadzonych o zasadności i konieczności kontynuowania działań militarnych z Niemcami. Wskazywał na wspólne amerykańsko-rosyjskie cele, którymi były walka o demokrację, wolność i sprawiedliwość, likwidacja nierówności społecznych, ucisku i niewoli. Za przykład stawiał Amerykanów, którzy wyzbyli się iluzji uniknięcia wojny. „O demokrację trzeba walczyć – mówił – bez demokracji nigdy nie uda się wprowadzić socjalizmu”⁵². Spotykał się z innymi socjalistami rosyjskimi, konferował z Lwem Trockim. Zapewne nie był jedynym przedstawicielem misji Roota kontaktującym się z bolszewikami. W zbiorach Library of Congress znajduje się dość zagadkowa fotografia bez opisu, daty dziennej i miesięcznej oraz miejsca, zatytułowana „Members of the President’s special diplomatic mission to Russia, 1917”. Przedstawia ona bardzo liczną, kilkudziesięcioosobową grupę upozowaną w wielu rzędach, zapewne na galerii. Podpis głosi: „członkowie misji stojący w pierwszym rzędzie od lewej: Charles Edward Russell, generał Hugh Lenox Scott, David Rowland Francis i Elihu Root; na prawo od Roota – Leon Trocki, za Rootem nieco na prawo – Włodzimierz Iljicz Lenin”⁵³.

Idée fixe Russella było stworzenie w Rosji samodzielnego biura propagandowego, które przy użyciu różnorodnych środków przekazu, jak plakaty, broszury,

⁵¹ James Duncan at Kadetsky Corpus, Petrograd, 29 VI 1917, At the trade union convention, Piotrogród, 5 VII 1917, w: *America’s Message to the Russian People...*, s. 117–132.

⁵² Address by Russell Before the Council of Workmen’s, Soldiers’, and Peasants’ Delegates, 12 VI 1917, w: *America’s Message to the Russian People...*, s. 143–147; D.H. Bragaw, *Charles E. Russell and the Root Mission to Russia, 1917*, „Quarterly Journal of the Florida Academy of Sciences”, 1970, t. XXXIII, nr 2, s. 97–110.

⁵³ Library of Congress Prints and Photographs Division, Reproduction Number: LC-USZ62-129009, <http://hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3c29009> (dostęp: 30 IV 2025).

prasa, wykłady, filmy, przeciwdziałałoby niemieckiej propagandzie na terenie Rosji, przybliżałoby rosyjskiej opinii publicznej problematykę wojenną, amerykański punkt widzenia i przekonywałoby o konieczności wspólnej walki. Elihu Root w odrębnym raporcie do Departamentu Stanu optował za tym pomysłem, sugerując podłączenie biura pod działalność ambasady i ambasadora Francisa. Projekt gorąco poparł też Franklin Knight Lane, sekretarz zasobów wewnętrznych⁵⁴. Mimo przychylności administracji Wilsona i dużego zainteresowania samego prezydenta, pomysł Russella stracił na znaczeniu z chwilą wybuchu rewolucji bolszewickiej i podpisania traktatu niemiecko-rosyjskiego w Brześciu Litewskim. W zmieniającej się rzeczywistości zmianom i modyfikacjom musiały ulec plany. Propagandą amerykańską w Rosji bolszewickiej zajęła się zatem inna komórka, posiadająca odmienne cele i zadania, będąca oddziałem powołanego wcześniej komitetu o nazwie Committee on Public Information (CPI). Na czele biura propagandy w Rosji bolszewickiej stanął Arthur Bullard, dziennikarz, pisarz, przebywający w Rosji już od lipca 1917 r.⁵⁵

Inni członkowie misji Roota – Mott i Crane – utrzymywali kontakty z Kościołami w Rosji – rosyjską Cerkwią prawosławną i staroobrzędowcami. Uczestniczyli m.in. w mszy w intencji amerykańskiej misji oraz obserwowali wybór – dobrze znanego im z działalności na terenie USA – arcybiskupa Tichona⁵⁶ na patriarchę Moskwy i całej Rusi⁵⁷.

Większość wizyt i rozmów odbywała się przede wszystkim w Piotrogradzie, choć nie obyło się bez spotkań wyjazdowych. W dniach 22–24 czerwca Root, Crane, McCormick, Mott, Duncan i Scott udali się do Moskwy. Już na dworcu

⁵⁴ The Ambassador on Special Mission to Russia (Root) to the Secretary of State, Petrograd, 2 VII 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 128; From Franklin Knight Lane, Washington, 10 VIII 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson...*, t. 42, s. 424.

⁵⁵ Od kwietnia 1917 r. w USA na mocy rozporządzenia prezydenta Wilsona (Executive Order 2594) istniała specjalna rządowa agenda o nazwie Committee on Public Information (CPI), na czele której stanął dziennikarz śledczy George E. Creel. Zadaniem organu, kooperującego z sekretarzem stanu Robertem Lansingiem, sekretarzem marynarki Josephusem Danielssem oraz sekretarzem wojny Newtonem Bakerem, było umacnianie własnego społeczeństwa w przekonaniu o słuszności udziału w wojnie oraz zapobieganie i przeciwdziałanie antywojennym nastrojom. Z czasem CPI zaczęła otwierać biura zagraniczne m.in. w Ameryce Łacińskiej i Rosji. Szerzej: S. Livi, *Exporting Americanism. Arthur Bullard and American Propaganda in Russia*, „Journal of American History and Politics” 2019, t. II, s. 1–11.

⁵⁶ Imię świeckie: Wasilij Iwanowicz Bielawin (1865–1925). Ukończył seminarium duchowe w Pskowie (1884) i Petersburską Akademię Duchową (1888). Złożył wieczyste śluby mnisze przyjmując imię Tichon (1891). Kierował eparchią Aleutów i Alaski, obejmującą całość struktur Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w Ameryce Północnej (1898–1905). Przyczynił się do znacznego rozwoju misji prawosławnych w Stanach Zjednoczonych; z tego powodu administratura została w 1900 r. przekształcona w archieparchię Ameryki Północnej i Alaski.

⁵⁷ Richard Crane to Joseph Patrick Tumulty with enclosure, Washington, 11 VII 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson*, t. 43, red. A.S. Link, Princeton 1983, s. 149–150; szerzej: A.E. Ingram, op. cit., s. 262–267.

witani byli przez mera miasta, przedstawiciele amerykańskiego konsulatu oraz miejscową ludność. Następnie uczestniczyli w uroczystym posiedzeniu rady miasta. Root, wygłaszając okolicznościowe przemówienie, zaakcentował trzy powody, dla których Ameryka wierzy w sukces przeobrażeń społecznych i politycznych w Rosji. Jako pierwszy podał znaczenie i rolę Dumy państwowej i już istniejących organów samorządowych w dalszym procesie demokratyzacji kraju, drugi – zamiłowanie narodu rosyjskiego do ustanowienia i poszanowania prawa i swobód innych w oparciu o samokontrolę (*self-control*), trzecie – wytrwałość, poświęcenie, upór narodu rosyjskiego w realizacji ideałów⁵⁸. Program pobytu w Moskwie przewidywał liczne spotkania z przedstawicielami przemysłu zbrojeniowego połączone ze zwiedzaniem zakładów produkcyjnych sektora obronnego, z przedstawicielami ziemstw (*земские учреждения*), z zarządem Banku Ludowego oraz giełdy⁵⁹. Na Kremlu witał ich dowódca książę Nikolaj Odojewski-Maslow. Stanowiąca ostatni punkt programu wycieczka na Wzgórza Worobiowe (Воробьевы горы) połączona była z koncertem pieśni religijnych i ludowych⁶⁰.

Zaraz po powrocie do Piotrogradu Root udał się 26 czerwca do Mohylewa, do kwatery głównej naczelnego dowództwa sił zbrojnych armii rosyjskiej (Stawka). Towarzyszył mu generał Scott oraz minister spraw zagranicznych Tereszczenko. Na miejscu dołączyli szef sztabu generał Aleksander Łukomski oraz generał Aleksiej Brusilow, naczelnny dowódca armii rosyjskiej. Obaj rosyjscy generałowie apelowali o szybką pomoc przy organizacji transportu sprzętu i materiałów wojennych na front. Sprawa została przekazana do wspólnych ustaleń z komisją Stevensa. Ze swojej strony Root ograniczył się jedynie do zaakcentowania kolejny już raz konieczności kontynuowania wspólnej walki ze wspólnym germańskim wrogiem⁶¹.

General Scott, oprócz udziału w pracach zespołowych (np. Moskwa, Mohylew) realizował swój własny, indywidualny harmonogram. Kilkakrotnie kontaktował się z ministrem wojny i marynarki Aleksandrem Kiereńskim⁶². Organizował konferencje dla wojskowych, dokonywał inspekcji pietrogradzkiego okręgu wojskowego, wizytował Zakłady Putiłowskie, objeżdżał front

⁵⁸ Elihu Root Address Before Moscow Duma, Moscow, 22 VI 1917, w: *America's Message to the Russian People...*, s. 23–28.

⁵⁹ Elihu Root Address Before War Industries Committees of Moscow, 23 VI, Before Zemstvo Union, 23 VI, At the People's Bank, At the Meeting of the Bourse, 23 VI, w: *America's Message to the Russian People...*, s. 28–38.

⁶⁰ The Consul General at Moscow (Summers) to the Secretary of State, Moscow, 27 VI 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 125–127.

⁶¹ *Report of the Special Diplomatic Mission to Russia to the Secretary of State...*, s. 137; Root Address at Luncheon at „Stafka”, 27 VI 1917, w: *America's Message to the Russian People...*, s. 42–43.

⁶² Szerzej o aktywności Kiereńskiego: P.A. Thompson, *The Quest for Freedom. A life of Alexander Kerensky the Russian Unicorn*, [b.m.w.] 2020; R. Abraham, *Alexander Kerensky. The First Love of Revolution*, New York 1987.

południowo-zachodni od Tarnopola po granicę z Rumunią. 7 lipca na zaproszenie władz rumuńskich dotarł do Jassy, tymczasowej stolicy Rumunii⁶³, gdzie odbył rozmowę z premierem rumuńskim Ionem Brătianu oraz został przedstawiony królowi Ferdynandowi i królowej Marii⁶⁴.

Swój odrębny wojskowy program realizował także admirał Glennon. On również pozostawał w kontaktach z Ministerstwem Wojny i Marynarki, dokonywał inspekcji placówek wojskowych: regimentu kozaków dońskich, szkoły wojskowej, szpitali. Zgodnie ze swoją specjalnością wizytował rosyjską flotę czarnomorską w Sewastopolu, bałtycką w Helsingfors (Helsinki) i Rewelu (Tallin) oraz północną nad Morzem Białym w Archangielsku. Planował spotkanie z admirałem Aleksandrem Kołczakiem, dowódcą floty czarnomorskiej. Do spotkania jednak nie doszło, gdyż Kołczak⁶⁵, przeciwstawiający się agitacji bolszewickiej, po próbie rozbrojenia go przez komitet okrętowy podał się do dymisji⁶⁶.

Starania o przychyłność misji Roota podejmowali przedstawiciele narodów uciskanej Europy – Czesi czy Polacy. Licząc na dogodny moment w naświetleniu swoich racji w dążeniu do niepodległości, próbowali na ziemi rosyjskiej zainteresować swoimi argumentami delegację amerykańską w nadziei, że ich głos dotrze do Białego Domu i na Kapitol. Czechów reprezentował Tomáš Garrigue Masaryk, przyszły prezydent niepodległej republiki Czechosłowacji. Przebywający w Rosji od połowy maja 1917 r., w rozmowach z Lwowem, Milukowem czy Tereszczenką w porozumieniu z przedstawicielami misji francuskiej i angielskiej zabiegał o pobór znajdujących się na terenach rosyjskich Czechów i Słowaków do tworzonej we Francji armii (Legion czechosłowacki zwany też syberyjskim⁶⁷). Masaryk pozostawał w kontakcie z dwiema osobami z misji Roota – Mottem oraz Cranem, multimilionerem i przemysłowcem, z którym wcześniejsza znajomość okazała się cenna i trwała⁶⁸. Przyjacielskie

⁶³ Na miejsce dotarł z pewnym opóźnieniem, spowodowanym zarówno bombardowaniami na linii frontu, jak i inspekcją frontu przez generała Ławra Kornilowa.

⁶⁴ The Ambassador on Special Mission to Russia (Root) to the Secretary of State, Petrograd, 2 VII 1917, w: *FRUS 1918, Russia*, t. 1, s. 128; *Report of the Special Diplomatic Mission to Russia to the Secretary of State...*, s. 128–129, 137, 146.

⁶⁵ Aleksandr Wasiljewicz Kołczak (1874–1920). W lipcu 1917 r. został wysłany przez Rząd Tymczasowy do USA w celu śledzenia rozwoju amerykańskiej broni minowej. Przebywał dwa miesiące. W tym czasie został przyjęty przez prezydenta Wilsona, konferował z rosyjskim ambasadorem Bachmietiewem.

⁶⁶ The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, 24 VI 1917, *Report of the Special Diplomatic Mission to Russia to the Secretary of State...*, s. 125, 134.

⁶⁷ Zob.: J.M. Mohr, *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917–1922*, Jefferson 2012; D. Bullock, *The Czech Legion, 1914–20*, Oxford 2009.

⁶⁸ Frances Leatherbee Crane, córka Charlesa Crane’a była żoną Jana Masaryka (syna T.G. Masaryka), ministra spraw zagranicznych Czechosłowacji w latach 1940–1948. Richard Teller Crane, syn Charlesa Crane’a, był sekretarzem Roberta Lansinga, a następnie pierwszym ambasadorem USA w Czechosłowacji. Szerzej: N.E. Saul, *The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939. American Businessman, Philanthropist, and a Founder of Russian Studies in America*, Lanham 2013.

relacje amerykańskiego filantropa i czeskiego profesora filozofii, datowane od 1902 r., zaowocowały cyklem wykładów Masaryka w USA (1902, 1907) z historii państwa czeskiego oraz przyznaniem mu tytułu doktora *honoris causa* na Boston University⁶⁹.

27 czerwca 1917 r. w Piotrogradzie doszło do spotkania Mott–Crane–Masaryk, w obecności profesora Samuela Harpera, historyka i sławisty z University of Chicago. Spotkanie przybrało formę merytorycznej dyskusji, w której Masaryk zaprezentował swoje stanowisko i zapatrywania na Rosję oraz oczekiwania odnośnie do przyszłych ustaleń pokojowych. Krytycznie oceniając sytuację wewnętrzną Rosji (zbyt miękki w działaniach premier Lwow, brak centralizacji władzy, armia w ruinie), wyprowadzał tezę o zawodności militarnej Rosji i małej skuteczności frontu wschodniego. Przekonywał, że w obliczu niemieckiego pangermanizmu i idei Mitteleuropy tylko Francja jest w stanie zapewnić odpór, należy ją zatem wesprzeć⁷⁰. Postulat o konieczności utworzenia samodzielnej i suwerennej republiki czechosłowackiej, choć przyjmowany z życzliwością wśród zebranych, natrafiał w tym momencie na poważny sprzeciw ze strony administracji Wilsona. Stany Zjednoczone nie znajdowały się jeszcze w stanie wojny z monarchią austro-węgierską. Wypowiedzenie wojny Austro-Węgrom nastąpiło znacznie później – dopiero w grudniu 1917 r. USA ponadto liczyły na doprowadzenie do podpisania separatystycznego pokoju z Wiedniem. Wszelkie zatem ustalenia wobec narodów monarchii wydawały się przedwczesne. Instrukcja dla członków komisji Roota mówiła wprost: „Prezydent uważa, że nie jest wskazane, by członkowie misji dyskutowali na temat warunków pokojowych lub działań oczekiwanych od Stanów Zjednoczonych”⁷¹. Dopiero deklaracja sekretarza stanu Lansinga z maja 1918 r., uznająca aspiracje narodowe Czechów i Słowaków, sygnalizowała zmianę w polityce administracji Wilsona.

Masaryk pozostawał w Rosji do kwietnia 1918 r., skąd udał się bezpośrednio do Stanów Zjednoczonych. W swej wspomnieniowej pracy *Rewolucja światowa* napisał: „Przybyłem do Waszyngtonu 9 V 1918 r., po raz pierwszy rozmawiałem z prezydentem Wilsonem 19 maja w następstwie zaproszenia, które wyjednał mi pan Crane. Z prezydentem Wilsonem miałem dokładnie cztery rozmowy. Bardzo częste miałem kontakty z nim pisemne i pośrednie przez jego urzędników i członków gabinetu”⁷². Z USA powrócił

⁶⁹ H. Marczevska-Zagdańska, *Stany Zjednoczone wobec polityki regionalnej Polski i Czechosłowacji (1918–1938)*, w: *Międzymorze. Nadzieje i ograniczenia w polityce II Rzeczypospolitej*, red. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2016, s. 267–293.

⁷⁰ J.W. Long, C.H. Hopkins, T. G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence. An Interview in Russia on 27 June 1917, „The Slavonic and East European Review” 1978, t. LVI, nr 1, s. 88–96.

⁷¹ To Elihu Root, telegram, 26 VI 1917, w: *The Papers of Woodrow Wilson...*, t. 43, s. 15.

⁷² T.G. Masaryk, *Rewolucja światowa. Wojna o wolność narodów*, t. 2, Warszawa–Poznań–Kraków 1930, s. 431.

bezpośrednio do Pragi w grudniu 1918 r. już jako prezydent republiki czechosłowackiej.

Zupełnie inaczej przebiegał proces dochodzenia Polski do niepodległości. W chwili przyjazdu misji Roota do Rosji Polacy dysponowali już zapewnieniem Wilsona ze stycznia 1917 r. o potrzebie powstania zjednoczonej, niepodległej i samodzielnej Polski. Po powołaniu do życia w sierpniu 1917 r. we Francji Komitetu Narodowego Polskiego i uznaniu go przez państwa alianckie za oficjalną polską organizację, Ignacy Paderewski przestał być w Ameryce osobą prywatną, a stał się oficjalnym wysłannikiem narodu polskiego. W marcu 1917 r. Piotrogrodzka Rada Delegatów Żołnierskich i Robotniczych ogłosiła prawo Polski do pełnej samodzielności w sprawach państwowych i międzynarodowych, a Tymczasowy Rząd Rosji zapowiedział tworzenie niepodległej Polski złączonej unią z Rosją. Jednakże sprawa polska nie cieszyła się jakimiś szczególnymi względami amerykańskiej misji⁷³. Nawet James C. White, z nominacji Paderewskiego stojący na czele biura Associated Polish Press, powołanego w Waszyngtonie przez Komitet Wykonawczy Wydziału Narodowego w celu informowania „miarodajnych sfer stolicy o rzeczywistym stanie rzeczy na ziemiach polskich”⁷⁴, uczulał Roota nie tyle na kwestie niepodległości Polski, co pozyskiwania przychylności czteromilionowej Polonii amerykańskiej.

Kontaktami z przedstawicielami misji amerykańskiej w Rosji w imieniu wszystkich Polaków zajął się wpływowy w kręgach rosyjskich Aleksander Lednicki. Urodzony w polskiej rodzinie ziemiańskiej w zaborze rosyjskim, założyciel w St. Petersburgu w 1916 r. koła przyjaciół niepodległości Polski, po rewolucji lutowej stanął na czele Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego. Jako przewodniczący posiadał uprawnienia ministra w Rządzie Tymczasowym. 2 lipca doszło do spotkania Lednickiego z Mottem, które Mieczysław Biskupski ocenił krytycznie jako mało istotne dla sprawy polskiej⁷⁵. Jednakże, jak się wydaje, to właśnie w wyniku tego spotkania pięć dni później doszło do polskiego mityngu na cześć amerykańskiej delegacji, w trakcie którego słowo do zgromadzonych wygłosił osobiście Elihu Root. Wyraził on radość ze wspólnej polskiej i amerykańskiej walki na frontach oraz uznanie dla wielkiego narodu polskiego, który dał światu wielu wspaniałych przedstawicieli, tradycyjnie i szablonowo przywołując pamięć o Tadeuszu Kościuszcze i Kazimierzu Pułaskim. Zgodnie z sugestiami White’a najwięcej uwagi poświęcił imigrantom polskim w USA. Podziwiając ich zapał, zdolności organizacyjne i pracowitość oraz niemały wkład w rozwój i dobrobyt Ameryki,

⁷³ M.B. Biskupski, *The Poles, the Root Mission, and the Russian Provisional Government, 1917*, „The Slavonic and East European Review” 1985, t. LXIII, nr 1, s. 56–68.

⁷⁴ List Paderewskiego do H. Setmajera z uwagami do komunikatu Wydziału Narodowego Polskiego Centralnego Komitetu Ratunkowego o otwarciu biura Wydziału w Waszyngtonie, 23 V 1917, Nowy Jork, w: *Archiwum Polityczne Ignacego Paderewskiego* (dalej: APIP), t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 125–127.

⁷⁵ M.B. Biskupski, op. cit., s. 62.

zachęcał Polaków do wstępowania do armii amerykańskiej (United Army), lecz zdawkowo i enigmatycznie wspominał o polskich legionach⁷⁶.

Wśród Polonii, szczególnie amerykańskiej, słowa Roota przyjęto z entuzjazmem jako dowód na nieuznawanie rozbiorów, jednakże w polskim obozie narodowym w Rosji nie brakowało głosów niezadowolenia i krytyki. Sprzeciw budziło przede wszystkim arbitralne zawłaszczenie spraw polskich przez Lednickiego.

Bez porozumienia – ubolewano – z przedstawicielami politycznymi Królestwa, posłami i członkami Komitetu Narodowego, bez porozumienia z Centralnym Komitetem obywatelskim Królestwa Polskiego a raczej przy dalszym izolowaniu tych przedstawicielskich organizacji Kraju od rządu, p. Lednicki wpływał na stworzenie Komisji Likwidacyjnej do Spraw Królestwa Polskiego. [...] Wszelkie sprawy dotyczące Polaków kierowane są przez rząd [rosyjski – H.M.-Z.] do p. Lednickiego, jest on osobą zaufaną rządu a jednocześnie posilkuje się tym stanowiskiem i pomocą rządu, by nadać sobie charakter przedstawiciela polskiego społeczeństwa na wychodźstwie zarówno wobec rządu, jak i przedstawicieli mocarstw zagranicznych⁷⁷.

W innym miejscu narzekano:

Kontakt z przedstawicielami Koalicji w Piotrogradzie jest stale utrudniany przez stanowisko zajęte przez rosyjskie ministerium spraw zagranicznych, które skierowuje wybitnych przedstawicieli mocarstw Koalicji do p. Lednickiego i wskazuje nań jako na przedstawiciela ogółu polskiego społeczeństwa, a nie jednego politycznego kierunku. [...] Miało to miejsce z Hendersonem – ang. ministrem pracy – i obecnie z senatorem Rootem⁷⁸.

Spotkanie Elihu Roota z polską społecznością nie wpłynęło zasadniczo na ogólną sytuację Polski na arenie międzynarodowej. Unaocznilo jedynie ogromną polaryzację środowiska polskiego, zróżnicowanie w celach i metodach działania (zwłaszcza odnośnie do tworzenia polskiej armii w Rosji) oraz podziały polityczne.

Tymczasem misja Roota zmierzała ku końcowi. 7 lipca 1917 r. wysłany z Waszyngtonu telegram, podpisany przez pełniącego obowiązki sekretarza stanu Franka Polka, zalecał amerykańskiej delegacji, ze względu na groźną sytuację na Dalekim Wschodzie, szybki i bezpośredni powrót do USA tą samą trasą *via* Władywostok bez rozszerzania misji o Chiny i Japonię⁷⁹ (oba kraje wystosowały zaproszenie dla misji Roota). W Departamencie

⁷⁶ Root at Meeting Regarding the Affairs of Poland, Petrograd, 7 VIII, w: *America's Message to the Russian People...*, s. 54–56.

⁷⁷ Pismo Komitetu Narodowego w Piotrogradzie do I. Paderewskiego o przygotowywanym zjeździe polskim w Moskwie i aktualnym stanie sprawy polskiej w Rosji wraz z prośbą o pomoc finansową, Piotrogród, 7 VII, w: APIP, t. 1, s. 143.

⁷⁸ Ibidem, s. 146.

⁷⁹ The Acting Secretary of State to the Ambassador in Russia (Francis), Washington, 7 VII 1918, w: FRUS 1918, *Russia*, t. 1, s. 129.

Stanu uznano, że ci członkowie amerykańskiej delegacji w Rosji, których udział miał charakter raczej kurtuazyjno-obserwacyjny i symboliczny, nie powinni prowadzić oficjalnych bilateralnych rozmów i spotkań o charakterze bardziej formalnym.

9 lipca misja opuściła Piotrogród, 22 sierpnia dotarła do Władywostoku, 3 sierpnia przybiła do nabrzeży Seattle, a 8 sierpnia przybyła do Waszyngtonu witana na stacji kolejowej przez przedstawicieli miasta i Departamentu Stanu. Jeszcze tego samego dnia sekretarz stanu Lansing odbył długą rozmowę z Rootem i członkami jego misji, a dzień później wszyscy zostali przyjęci w Białym Domu przez prezydenta Wilsona. Było to jedyne takie spotkanie. Mimo późniejszych usilnych zabiegów Roota, nie doszło do ponownych wizyt w Białym Domu. Prezydent zdawał się zawiedziony wynikami. Coraz bardziej krytyczny w zapatrywaniach na sprawy rosyjskie, stopniowo dystansował się od wysłanej przez siebie delegacji. Na ręce Lansinga złożony został 29-stronicowy raport ogólny oraz kilka raportów szczegółowych, w których zwracano uwagę na dramatyczną sytuację polityczną i gospodarczą w Rosji oraz ogromne zapotrzebowanie finansowe i materiałowe, podkreślano dwuwładzę, brak stabilności ekonomicznej, złą organizację pracy, rozprężenie i brak dyscypliny w armii, niedostatki medyczne czy żywieniowe, kłopoty transportowe.

Oceny działalności misji – od entuzjazmu do rozczarowania i głębokiej krytyki – narastały wraz z zaskakującym dla Amerykanów rozwojem sytuacji w Rosji, trudnym dla nich do przewidzenia i uchwycenia w analizach i raportach. Jak dalece amerykańskie wnioski odbiegały od rosyjskich realiów, świadczyć może zadziwiający i zastanawiający, mocno przesadny telegram Roota wysłany 10 lipca do Departamentu Stanu z Wiatki (Kirow) w drodze powrotnej: „Rosjanie tak w rządzie, jak i poza nim – chępli się dyplomata – docenili i z satysfakcją przyjęli pracę misji. Mamy pewność, że przyczyniliśmy się do wzmocnienia pozycji rządu tymczasowego i umocnienia morale armii. Sytuacja jest znacznie lepsza i bardziej stabilna niż ta, którą zastaliśmy”⁸⁰. Jak na ironię, zanim delegacja amerykańska opuściła Władywostok, w Piotrogradzie doszło do poważnego kryzysu politycznego. Bolszewicy próbowali zbrojnie przejąć władzę. Determinacja, według „New York Times”, Rządu Tymczasowego w utrzymaniu porządku, wyrażająca się aresztowaniami, użyciem sił wojskowych, w tym zaufanych kozaków, doprowadziła do przywrócenia ładu⁸¹. Księżę Lwow ustąpił jednak z funkcji premiera zastąpiony przez Kiereńskiego, jednoczesnego ministra wojny i marynarki. Z dotychczasowych rozmówców amerykańskich pozostali w Rządzie Tymczasowym minister spraw zagranicznych Tereszczenko, minister pracy

⁸⁰ The Ambassador on Special Mission to Russia (Root) to the Department of State, Vyatka, 10 VII 1917, w: *ibidem*, s. 129–130.

⁸¹ L.I. Strakhovsky, *American Opinion about Russia, 1917–1920*, Toronto 1961, s. 16.

Matwiej Skobielew, minister rolnictwa Wiktor Czernow oraz minister apro wizacji Aleksiej Pieszechonow, Nikołaj Niekrasow zaś z ministerstwa kolei przeszedł do ministerstwa finansów. Inni ministrowie zostali wymienieni. Już zatem na starcie część amerykańskich ustaleń i wniosków, jeszcze przed przedłożeniem ich prezydentowi, mogła ulec dezaktualizacji.

Kolejnym czynnikiem przyczyniającym się do ostatecznego fiaska misji amerykańskiej był przewrót bolszewicki w Rosji (rewolucja październikowa) oraz w jego następstwie traktat pokojowy niemiecko-rosyjski podpisany 3 marca 1918 r. w Brześciu nad Bugiem. Upadły wówczas wszelkie amerykańskie kalkulacje i nadzieje na utrzymanie Rosji w bloku państw walczących z Niemcami. Przekreślony też został podstawowy cel misji Roota. Wraz z zerwaniem stosunków dyplomatycznych amerykańsko-rosyjskich (grudzień 1917 r.) misja Roota popadała w coraz większe zapomnienie jako fakt kłopotliwy i niezręczny. Tendencja ta wśród niektórych badaczy utrzymuje się do dziś. Wówczas też coraz częściej przerzucano się wzajemnymi oskarżeniami i zarzutami. Wyraźnie niezadowolony Wilson obarczał Roota odpowiedzialnością za nieumiejętne postępowanie z Rosjanami w budowaniu zaufania, z kolei Root utrzymywał, że prezydent poza okazaniem sympatii tak naprawdę nie miał żadnej koncepcji wobec Rosji, a prowadził jedynie swoistą grę⁸².

Niewielu jest badaczy dostrzegających pozytywne strony misji Roota. Należą do nich m.in. John W. Long i C. Howard Hopkins, którzy misję, mimo niespełnionych celów, określili mianem historycznej, o historycznej doniosłości, jako pierwszą oficjalną amerykańską próbę zgłębienia fenomenu rewolucji lutowej. Bardziej krytyczny Mieczysław Biskupski pisze o bezcelowej, fasadowej misji zakończonej porażką, która dla Polaków okazała się szczęściem w nieszczęściu (*a blessing in disguise*). Podobnie George Kennan, używając pojęcia „fasadowość”, sarkastycznie dodawał, że misja odniosła niewielki efekt poza obciążeniem licznymi spotkaniami zabieganych członków Rządu Tymczasowego, uwikłanych w walce na śmierć i życie z siłami rozbijającymi państwo. Alton Earl Ingram, również przyznający, że amerykańskim delegatom nie powiodła się realizacja wyznaczonych zadań, zastanawia się jednocześnie jako to możliwe, że grupa pozostająca w stolicy kraju przez prawie miesiąc otrzymała tak zniekształcony obraz rzeczywistości⁸³.

Krytycy do długiej listy zarzutów dołączali argumenty miejscami drobne, miejscami czysto teoretyczne, formułowane *ex post*. Najczęściej powtarzały się zarzuty niewłaściwego doboru osobowego z liderem delegacji na czele, słabej orientacji w sprawach rosyjskich, złej synchronizacji czasowej (!), powolności w reagowaniu na zmieniające się uwarunkowania polityczne,

⁸² G.F. Kennan, *Soviet-American Relations, 1917–1920*, t. 1: *Russia Leaves the War*, Princeton 1989, s. 22; P.C. Jessup, op. cit., s. 356.

⁸³ J.W. Long, C.H. Hopkins, op. cit., s. 90; M.B. Biskupski, op. cit., s. 58, 68; G.F. Kennan, op. cit., s. 19–23; A.E. Ingram, op. cit., s. 311–312.

podejmowania prób reedukacji w kierunku kapitalistycznego społeczeństwa amerykańskiego, stawiania za wzór amerykańskiego systemu pracy i Amerykańskiej Federacji Pracy, nakłaniania do ewolucyjnych, a nie rewolucyjnych metod, ograniczenia kontaktów do wąskiego rządowego grona, oderwania od prawdziwych problemów „ulicy” i interioru, błędnej oceny realiów⁸⁴.

Biorący w obronę, choć nie kwestionowali, że misja amerykańska w Rosji od początku skazana była na niepowodzenie, to jednak uznawali zarzuty o braku odpowiedniego przygotowania i wiedzy delegatów na temat Rosji za mocno przesadzone i niesprawiedliwe. Błędne czy nie zawsze trafne oceny wynikały, ich zadaniem, z gwałtowności, tempa i specyfiki rosyjskich przemian i procesów polityczno-społecznych, na które delegacja amerykańska nie miała żadnego wpływu. Udowadniając, że każdy stojący na miejscu Roota w obliczu rewolucyjnego chaosu osiągnąłby ten sam efekt, przywoływali organizowane równolegle w tym samym czasie i zakończone z podobnym skutkiem inne alianckie misje do Rosji – Arthura Hendersona, ministra bez teki w brytyjskim rządzie Davida Lloyd George’a oraz Alberta Tomasa ministra przemysłu zbrojeniowego w rządzie Aristide’a Brianda⁸⁵.

The Root Mission to Russia (May–August 1917). Expectations vs Reality

It was hoped in Washington that the Root mission would lead to a better understanding of Russian problems and keep Russia in the war. However, it did not happen. Only a few are convinced today that the Root Mission was an episode of historical significance, as the first official American effort to comprehend the phenomenon of the Russian Revolution (J.W. Long, C.H. Hopkins). The majority, more disappointed, not excluding even President Wilson, left it unsaid or expressed a more critical opinion, calling it a pointless, pretentious failure (Biskupski, Kennan). Others wondered how the group could have remained in the Russian capital for almost one month and yet have received such a distorted view of the realities (Ingram). Mission’s erroneous conclusions, consequently, made the American administration ill-prepared for the following affairs (the July crisis and taking power by Kerensky, the new Prime Minister of the Provisional Government, the Bolshevik Revolution, and the Treaty of Brest-Litovsk, which established a separate peace between Russia and Germany). Among other accusations was the inappropriate selection of mission members, their lack of in-depth knowledge of Russia, and even a lack of genuine interest. There were also onerous social and cultural engagements, limited contact with conservative elements, and a tendency to compare Russia to America while setting the American political system as an example. For some, the allegations of blindness or lack of insight, whether individually or collectively, would be unjust. The circumstances were such that they could scarcely avoid the errors of judgment (Schuman).

⁸⁴ N.V. Sivachev, N.N. Yakovlev, *Russia and the United States*, Chicago 1979, s. 29; A.E. Ingram, op. cit., s. 302–309.

⁸⁵ F.L. Schuman, *American Policy Toward Russia Since 1917*, New York 1928, s. 43; P.C. Jessup, op. cit., s. 358.

Bibliografia

Źródła drukowane

- America's Message to the Russian People. Addresses by the Members of the Special Diplomatic Mission of the United States to Russia in the Year 1917*, Boston 1918.
- Archiwum Polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973.
- Francis D.R., *Russia from the American Embassy. April, 1916 – November, 1918*, New York 1921.
- Masaryk T.G., *Rewolucja światowa. Wojna o wolność narodów*, t. 2, Warszawa–Poznań–Kraków 1930.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1917*, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1926.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1917, Supplement 2: The World War*, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1932.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918, Russia*, t. 1, red. J.V. Fuller, Washington 1931.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1914, Lansing Papers 1914–1920*, t. 2, red. J.S. Beddie, Washington 1940.
- Russian-American Relations (march 1917 – march 1920). Documents and Papers*, red. C.K. Cumming, W.W. Petit, New York 1920.
- Selected Addresses and Public Papers of Woodrow Wilson*, red. A.B. Hart, New York 1918.
- The Papers of Woodrow Wilson*, t. 42, red. A.S. Link, Princeton 1983.
- The Papers of Woodrow Wilson*, t. 43, red. A.S. Link, Princeton 1983.
- The Russian Provisional Government 1917. Documents*, t. 1, red. R.P. Browder, A.F. Kerensky, Stanford 1961.

Prasa

„New York Times” 1917

Opracowania

- Abraham R., *Alexander Kerensky. The First Love of Revolution*, New York 1987.
- Barnes H., *Standing on a Volcano. The Life and Times of David Rowland Francis*, St. Louis 2001.
- Biskupski M.B., *The Poles, the Root Mission, and the Russian Provisional Government, 1917*, „The Slavonic and East European Review” 1985, t. LXIII, nr 1, s. 56–68.
- Bragaw D.H., *Charles E. Russell and the Root Mission to Russia, 1917*, „Quarterly Journal of the Florida Academy of Sciences”, 1970, t. XXXIII, nr 2, s. 97–110.
- Bullock D., *The Czech Legion, 1914–20*, Oxford 2009.
- Cabanowski M., *Tajemnice Mandżurii. Polacy w Harbinie*, Warszawa 1993.
- Cude M.R., *Woodrow Wilson. The First World War and Modern Internationalism*, London–New York 2023.
- Daniels J., *The Wilson Era. Years of War and After, 1917–1923*, Westport, CT [1974, c1946]
- Ferrell R.H., *Woodrow Wilson and World War I, 1917–1921*, New York 1985.
- Giza A., *Polacy z Mandżurii. Dzieje polskiej kolonii w Harbinie w latach 1895–1966*, Kraków 2019.
- Hopkins C.H., Long J.W., *American Jews and the Root Mission to Russia in 1917. Some New Evidence*, „America Jewish History” 1980, t. LXIX, nr 3, s. 342–354.

- Ingram A.E., „The Root Mission to Russia, 1917”, [praca doktorska], Louisiana State University Scholarly Repository 1970.
- Jessup P.C., *Elihu Root*, t. 2: 1905–1937, New York 1938.
- Kałuski M., *Polacy w Chinach*, Warszawa 2001.
- Kennan G.F., *Soviet-American Relations, 1917–1920*, t. 1: *Russia Leaves the War*, Princeton 1989.
- Law F.H., *Modern Great Americans. Short Biographies of Twenty Great Americans of Modern Times who Won Wide Recognition for Achievements in Various Types of Activity*, Free Port 1969 [reprint z 1926].
- Leopold R.W., *Elihu Root and the Conservative Tradition*, Boston 1954.
- Livi S., *Exporting Americanism. Arthur Bullard and American Propaganda in Russia*, „Journal of American History and Politics” 2019, t. II, s. 1–11.
- Levin N.G., *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*, London–New York 1970.
- Link A.S., *Woodrow Wilson. Revolution, War and Peace*, Arlington Heights 1979.
- Long J.W., Hopkins C.H., *T. G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence. An Interview in Russia on 27 June 1917*, „The Slavonic and East European Review” 1978, t. LVI, nr 1, s. 88–96.
- Marczewska-Zagdańska H., *Stany Zjednoczone wobec polityki regionalnej Polski i Czechosłowacji (1918–1938)*, w: *Międzymorze. Nadzieje i ograniczenia w polityce II Rzeczypospolitej*, red. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2016, s. 267–293.
- Mohr J.M., *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917–1922*, Jefferson 2012.
- Noskov V., *David R. Francis, Ambassador to Four Russian Governments*, „Journal of Russian American Studies” 2018, t. II, nr 1, s. 44–62.
- Saul N.E., *The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939. American Businessman, Philanthropist, and a Founder of Russian Studies in America*, Lanham 2013.
- Saul N.E., *War and Revolution. The United States and Russia 1914–1921*, Lawrence 2001.
- Schild G., *Between Ideology and Realpolitik. Woodrow Wilson and the Russian Revolution, 1917–1921*, Westport 1995.
- Sivachev N.V., Yakovlev N.N., *Russia and the United States*, Chicago 1979.
- Schuman F.L., *American Policy Toward Russia Since 1917*, New York 1928.
- Strakhovsky L.I., *American Opinion about Russia, 1917–1920*, Toronto 1961.
- Szajkowski Z., *Jews and the Elihu Root Mission to Russia. 1917*, „Proceedings of the American Academy for Jewish Research” 1969, t. XXXVII, s. 57–116.
- Thompson P.A., *The Quest for Freedom. A life of Alexander Kerensky the Russian Unicorn*, [b.m.w.] 2020.
- The American Secretaries of State and their Diplomacy*, t. 1–10, red. S.F. Bemis, New York 1927–1929.

Hanna Marczewska-Zagdańska – dr hab., prof. Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, specjalizacja: stosunki międzynarodowe, historia dyplomacji amerykańskiej XIX i XX w. wobec Europy Środkowo-Wschodniej, Imperium Habsburgów oraz Rosji i Związku Sowieckiego. E-mail: hmarczewska@ihpan.edu.pl.

Hanna Marczewska-Zagdańska – PhD hab., professor of the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences; her specialisation: international relations, history of American diplomacy, the 19th- and 20th-century American policy towards Central and Eastern Europe, Habsburg Empire, Russia and Soviet Union. E-mail: hmarczewska@ihpan.edu.pl.